

کمک به رشد گفتار و زبان
کودکان کم‌توان ذهنی

تألیف: میخائیل گوردون
دیوید ریان
تامار شیلو

ترجمه: دکتر احمد به‌پژوه
دانشیار دانشگاه تهران

با همکاری: دکتر غلامرضا خجسته‌مهر
بهرام روستایی

به انضمام سه پیوست

ویراست سوم
با تجدید نظر و اضافات

سرشناسه	گوردون، مایکل لونیس. Gordon, Michael Lewis
عنوان و نام پدیدآور	کمک به رشد گفتار و زبان کودکان کم‌توان ذهنی؛ تألیف: میخانیل گوردون، دیوید ریان، تامارشیلو. ترجمه: احمد به‌پژوه؛ با همکاری غلامرضا خجسته‌مهر و بهرام روستایی. [ویراست ۳]
مشخصات نشر	تهران: دانژه، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	۱۶۰ ص.
شابک	ISBN: 978-600-5070-04-0
یادداشت	همراه با پیوسته‌ها "آموزش مهارت‌های اساسی به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، اصول برقراری رابطه انسانی با کودک، جدیدترین کتابشناسی و آموزش کودکان استثنایی".
یادداشت	عنوان اصلی: Helping the trainable mentally retarded child to develop speech and ...
یادداشت	کتاب حاضر قبلاً تحت عنوان کمک به رشد گفتار و زبان کودکان عقب‌مانده ذهنی تربیت‌پذیر: کتاب راهنما برای اولیاء، معلمان و افراد نیمه‌حرفه‌ای توسط نشر رویش منتشر شده است.
یادداشت	کتابنامه:
عنوان دیگر	کمک به رشد گفتار و زبان کودکان عقب‌مانده ذهنی تربیت‌پذیر: کتاب راهنما برای اولیاء، معلمان و افراد نیمه‌حرفه‌ای.
موضوع	کودکان عقب‌مانده - زبان. گفتاردرمانی کودکان.
شناسه افزوده	رایان، دیوید. Ryan, David H. شیلو، تامار. Shilo, Tamar.
شناسه افزوده	به‌پژوه، احمد، ۱۳۲۲. مترجم. خجسته‌مهر، غلامرضا. مترجم. روستایی، بهرام. مترجم.
رده‌بندی کنگره	۱۳۸۶ ک ۸۱۶ / ۴۶۶ LC
رده‌بندی دیویدی	۳۷۱ / ۹۲۸۳
شماره کتابشناسی ملی	۱۱۲۱۸۳۴

کمک به رشد گفتار و زبان کودکان کم‌توان ذهنی

تألیف: میخانیل گوردون، دیوید ریان، تامار شیلو

ترجمه: دکتر احمد به‌پژوه

با همکاری: دکتر غلامرضا خجسته‌مهر و بهرام روستایی

کتاب آرا: اعظم گودرزی

لیتوگرافی: پارت گرافیک / چاپ: اطلس چاپ

شمارگان: ۱۱۰۰ / قیمت: ۲۲۰۰ تومان

شابک ۰۴ - ۰۷۰ - ۵۰۰ - ۹۷۸۶۰۰

کتابخانه و اسناد ملی

چاپ سوم: ۱۳۸۷

کلیه حقوق محفوظ است

تهران: خیابان استاد مطهری، خیابان سلیمان خاطر (امیرانابک)، کوچه اسلامی، شماره ۴/۲

کدپستی: ۱۵۷۸۶۲۵۸۱۱

سندوق پستی: ۴۱۴۶ - ۱۴۱۵۵

تلفن: ۸۸۸۴۶۱۴۸ - ۸۸۸۴۲۵۴۳

تلفکس: ۸۸۸۱۲۰۸۳

آشنایی با آثار نشر دانژه و فروش اینترنتی

<http://danjeh.persianbook.net>

فهرست

۱۱	پیشگفتار ویراست سوم
۱۳	پیشگفتار ویراست اول
۱۹	مقدمه دکتر ادوارد آلنو
۲۱	مقدمه مؤلفان
۲۳	پیش درآمد

فصل اول: نشانه‌های آمادگی گفتار و زبان و

	برخی تمرین‌های رشدی
۲۷	۱. رفتار بدنی
۲۷	تمرین‌های عمل دم
۲۸	تمرین‌های عمل بازدم
۲۹	تمرین‌های مکیدن و بلعیدن
۳۰	تمرین‌های کنترل آبریزش دهان
۳۱	تمرین‌های کنترل زبان
۳۲	تمرین‌های عمل جویدن
۳۲	۲. رفتارهای مربوط به نگاه کردن
۳۳	جلب توجه کودک به سوی خودتان
۳۳	جلب توجه کودک به سوی صورت خودتان
۳۴	بازی با توپ
۳۴	استفاده از آئینه برای خودیابی

- ۲۵ جلب توجه کودک به سوی غذا
- ۲۵ جلب توجه کودک به سوی اشیاء صدادار
- ۳۵ نگاه کردن و دسترسی یافتن به اشیاء
- ۲۵ نام بردن تصویرها
- ۳۶ ۳. رفتارهای مربوط به گوش دادن
- ۳۶ استفاده از آینه برای خودیابی
- ۳۷ شناسایی قسمت‌های بدن از روی تصویر آنها
- ۳۷ جلب توجه کودک به سوی خودتان
- ۳۷ بازی قایم باشک
- ۳۷ گوش دادن و پاسخ دادن به نام خود
- ۳۸ جلب توجه کودک به سوی اشیاء صدادار
- ۳۸ ۴. تقلید کردن
- ۳۸ تقلید کودک از رفتار بزرگسال
- ۳۹ تقلید بزرگسال از رفتار کودک
- ۴۰ ۵. رفتارهای اجتماعی و هیجانی

فصل دوم: آغاز یک برنامه رشد زبان

- ۴۳ برای کودکان
- ۴۴ ۱. اصلاح گفتار کودکان کم‌توان ذهنی تربیت‌پذیر
- ۴۵ ۲. پیشنهادهای کلی برای آموزش
- ۴۵ ۳. هدف‌های رشد زبان برای کودکان
- ۴۶ کم‌توان ذهنی تربیت‌پذیر
- ۴۶ ۴. چهار چوب طرح درس برای تدریس فردی یا گروهی
- ۴۶ مکیدن و بلعیدن
- ۴۸ خودیابی
- ۴۹ کنترل زبان
- ۵۱ درک شنیداری
- ۵۲ حافظه بصری

۵۵	فصل سوّم: فعالیت‌های رشدی
۵۶	۱. درک شنیداری
۵۶	قسمت‌های بدن
۵۷	پیروی کردن از دستورهای ساده
۵۷	پیروی کردن از دستورهای پیچیده تر
۵۷	تا کردن کاغذ
۵۸	حذف کلمه‌ها
۵۸	سؤال‌های بلی یا خیر
۵۸	گفتن قصه‌های کوتاه
۵۹	بازی حدس زدن
۵۹	چیستان
۵۹	بازی‌های جور کردنی
۶۰	۲. تمیز شنیداری
۶۱	۳. تداعی شنیداری
۶۲	دسته بندی کردن
۶۲	پیدا کردن تفاوت‌ها
۶۳	کمی چطور می‌شود؟
۶۳	تکمیل عبارت‌های کوتاه بدون ارائه نشانه‌های بصری
۶۳	تکمیل ریتم‌ها
۶۳	تکمیل چیستان
۶۴	تکمیل قصه‌های کوتاه
۶۴	بازی‌های تداعی
۶۵	چی به چی مربوط نیست
۶۵	متضادها
۶۶	۴. حافظه شنیداری
۶۷	یادآوری اسامی
۶۷	یادآوری اشیاء آشنا
۶۷	یادآوری صداها
۶۸	یادآوری سرودها و ریتم‌ها

۶۸	یادآوری صدای وسایل نقلیه
۶۸	یادآوری دستورها
۶۸	یادآوری شکل‌های هندسی
۶۹	یادآوری یک قصه کوتاه
۶۹	یادآوری اعداد
۶۹	۵. تکمیل دستوری
۷۰	تکمیل سرودهای آشنا
۷۰	تفاوت‌ها
۷۰	متضاده‌ها
۷۰	اسامی جمع
۷۰	تصویرهای فردی و جمعی
۷۱	حروف اضافه
۷۱	ضمایر
۷۱	۶. تکمیل شنیداری
۷۲	بازی‌های کامل کردنی
۷۲	بازی‌های حذف کردنی
۷۳	تکمیل ریتم‌ها
۷۳	۷. درک بصری
۷۴	مثل من عمل کن
۷۴	مثل من یک گردنبند درست کن
۷۴	چیدن میز
۷۵	من ... می‌بینم
۷۵	چه چیزی گم شده است؟
۷۵	پیدا کردن ویژگی مشترک
۷۶	بازی با چراغ
۷۶	علامت توقف
۷۶	بازی‌های جور کردنی
۷۶	تصویرهای جور کردنی
۷۷	بازی‌های جور کردنی دیگر

۷۷	جور کردن تصویرهای عینی با تصویرهای نیمه عینی
۷۷	جور کردن نقاط با اعداد
۷۸	بازی‌های شناسایی
۷۸	بزرگ، بزرگتر، بزرگترین
۷۸	توصیف یک اسباب بازی
۷۹	۸. تداعی بصری
۷۹	بازی‌های جور کردنی
۸۰	جفت‌ها
۸۰	جور کردن
۸۰	چه لباسی بپوشیم
۸۱	بازی‌های جور کردنی دیگر
۸۱	تداعی ساده
۸۲	چه چیزی گم شده است؟
۸۲	پیدا کردن تفاوت‌ها
۸۳	متضادها
۸۳	قصه کوتاه متوالی
۸۳	۹. حافظه بصری
۸۴	جور کردن
۸۵	یادآوری
۸۶	پیروی کردن از دستورها
۸۶	۱۰. تکمیل بصری
۸۷	پازل‌ها
۸۷	تصویر ناتمام
۸۷	تصویرهای نقطه چین
۸۷	اشیای مخفی شده
۸۸	شکل‌های هندسی

فصل چهارم: واژگان پایه مربوط به

۸۹

فعالیت‌های زندگی روزانه

خانواده، امور بهداشتی، شناخت بدن، آداب سلام و تعارف، غذا، پوشاک، کلمه‌های حفاظتی، مدرسه، تعطیلات، جشن تولد، حیوان‌ها، رنگ‌ها، خدمات عمومی، امور روزانه، شکل‌ها، خانه، فصل‌ها، بازی‌ها و اسباب بازی‌ها

۹۵

فصل پنجم: مفاهیم پایه‌ای زبان

بزرگ - کوچک، بالا - پایین، رو - زیر، داخل - خارج، باز - بسته، سرد - گرم، بلند - آرام، کثیف - تمیز، بایست - برو، تر - خشک، بدو - راه برو، بخور - بنوش، پر - خالی و نرم - سفت.

۱۰۳

فرهنگ اصطلاحات انگلیسی - فارسی

۱۰۹

منابع

پیوست‌ها: از دکتر احمد به‌پژوه

۱۱۱

پیوست اول:

آموزش مهارت‌های اساسی به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی: راهنمای والدین و معلم

۱۲۷

پیوست دوم:

اصول برقراری رابطه انسانی با کودک

۱۳۵

پیوست سوم:

جدیدترین کتابشناسی روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی

آثار نشر دانژه

پیشگفتار ویراست سوم

توجه به رشد همه جانبه کودکان و دانش آموزان کم توان ذهنی، یعنی کسانی که در گستره حیات خود به آموزش و پرورش ویژه و نیز خدمات ویژه (مانند گفتار درمانی و کار درمانی) نیاز دارند، حاکی از این حقیقت است که نظام آموزشی و توانبخشی کشور طی سال‌های اخیر در بخش‌های دولتی و خصوصی در حال تحول و پیشرفت است.

ویراست اول کتاب حاضر توانست پاسخ مناسبی به نیازهای این‌گونه کودکان و خانواده‌های آنان بدهد و در «کنگره توانبخشی و جامعه» که در تاریخ نهم تا یازدهم آذرماه ۱۳۷۲ در دانشکده توانبخشی، دانشگاه علوم پزشکی ایران و با همکاری سازمان بهزیستی کشور برگزار شد، توسط داوران به عنوان «بهترین کتاب ترجمه» برگزیده شود.

اکنون، ضمن عرض سپاس به درگاه حضرت حق، ویراست سوم کتاب با تجدید نظر، ویرایش و اضافات کلی، به انضمام آموزش مهارت‌های اساسی به دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی: راهنمای والدین و معلم، اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و جدیدترین کتاب‌شناسی روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی به خانواده‌های محترم، معلمان ارجمند، دانشجویان عزیز و کارشناسان گرامی تقدیم می‌شود.

دکتر احمد به‌پژوه

دانشیار دانشگاه تهران

پیشگفتار ویراست اول

گویند مرا چو زاد مادر
بستان به دهن گرفتن آموخت
شبها بر گاهواره من
بیدار نشست و خفتن آموخت
لبخند نهاد بر لب من
بر غنچه گل شکفتن آموخت
یک حرف و دو حرف بر زبانم
الفاظ نهاد و گفتن آموخت
دستم بگیرفت و پابه‌پا برد
تا شیوه راه رفتن آموخت
پس هستی من ز هستی اوست
تا هستم و هست دارمش دوست^۱

این ابیات ساده اما نغز و پر معنای ایرج میرزا به خوبی نشان می‌دهد که چگونه کودکان عادی، بر اثر آموزش و پرورش اولیه و غیررسمی و با استفاده از قدرت آموختن و تقلید کردن، مهارت‌ها و توانایی‌های مربوط به گفتار و زبان را یاد می‌گیرند و به کار می‌بندند. اما در مورد کودکان استثنایی یا کودکانی که نیازهای ویژه دارند، به خصوص کودکان کم توان ذهنی باید این‌گونه مهارت‌ها و توانایی‌ها را با استفاده از آموزش و پرورش رسمی و به تدریج، با برنامه و شکیبایی به آن‌ها آموخت. رشد گفتار و زبان در کودکان، از گریه کردن و غان و غون کردن آغاز می‌شود و تا فهم زبان و

۱. حائری، سید هادی (۱۳۶۸). افکار و آثار ایرج میرزا. تهران: انتشارات جاویدان، ص ۱۰۳.

تکلم سلیس و روان ادامه می‌یابد. کودک عادی با گریه کردن و دریافت پاسخ مناسب از جانب محیط، به ویژه مادر، با نخستین روش برقراری ارتباط با جهان خارج از خود آشنا می‌شود. آن‌گاه با استفاده از روش تقلید، آنچه را می‌شنود، دریافت می‌کند، می‌فهمد، درونی می‌سازد و سپس در شرایط مساعد بازگو می‌کند، تقویت می‌شود و سرانجام یاد می‌گیرد. لیکن این فرایند نزد کودکان کم توان ذهنی، به ویژه کودکان کم توان ذهنی شدید، ضعیف است و در نتیجه رشد گفتار و زبان در این قبیل کودکان به کندی صورت می‌گیرد و با مشکلاتی روبه رو می‌شود.

از این رو، متخصصان تعلیم و تربیت ویژه (استثنایی) در برنامه‌های آموزشی، پرورشی و توانبخشی کودکان کم توان ذهنی، آموزش نه دسته مهارت‌های اساسی را به عنوان ارکان برنامه تحصیلی در نظر می‌گیرند. این مهارت‌های نه گانه عبارتند از:

- ۱- مهارت‌های مربوط به تقویت و تربیت حواس و توجه
- ۲- مهارت‌های مربوط به توانایی‌های حرکتی درشت
- ۳- مهارت‌های مربوط به توانایی‌های حرکتی ظریف
- ۴- مهارت‌های مربوط به خود یاری یا مراقبت از خود (غذا، خوردن، لباس پوشیدن، توالت رفتن و نظافت شخصی)
- ۵- مهارت‌های مربوط به فهم زبان
- ۶- مهارت‌های مربوط به تکلم و گفتار
- ۷- مهارت‌های مربوط به توانایی‌های ادراکی
- ۸- مهارت‌های مربوط به تقلید کردن
- ۹- مهارت‌های مربوط به رفتارهای اجتماعی

همان طور که ملاحظه می‌شود آموزش مهارت‌های مربوط به فهم زبان، تکلم و گفتار و تقلید کردن در برنامه‌های آموزشی و درسی کودکان کم توان

ذهنی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. لذا همهٔ اولیا و مربیان باید به عواملی که موجب اکتساب و یادگیری این گونه مهارت‌ها می‌شود، توجه ویژه‌ای مبذول دارند. از سوی دیگر، توجه به عواملی که باعث عدم اکتساب و یادگیری مهارت‌های مربوط به زبان و گفتار می‌شوند نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. برای مثال، محرومیت کودکان کم توان ذهنی در برخورداری از محیط‌های غنی تربیتی، موجب می‌شود که آن‌ها نتوانند بخوبی ارتباط برقرار کنند، نتوانند بخوبی تکلم کنند، در نتیجه واژگان محدودی داشته باشند و سرانجام به نارسایی‌های گفتاری و زبانی مبتلا شوند. طبقه اجتماعی، شرایط فرهنگی و اقتصادی خانواده هم عوامل دیگری هستند که بفرایند رشد و تحول زبان و گفتار کودکان و خزانهٔ واژگان آن‌ها تأثیر خاصی دارد و نیاز به تحقیق را به ما نشان می‌دهد. شاید بارها مشاهده کرده‌اید که مادران و پدرانی که از شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی پایینی برخوردار هستند در ارتباط با کودکان کلمه‌هایی نظیر «خفه شو» را به کار می‌برند. در مقابل، مادران و پدرانی که از شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بالایی بهره مند می‌باشند، در ارتباط با کودکان با صبر و حوصله می‌گویند: «لطفاً ساکت باش» یا «ممکن است ساکت باشی؟». این گونه تعامل‌های گفتاری میان کودک و والدین او، در طول زندگی کودک و در درازمدت موجب رشد یا عدم رشد مطلوب گفتار و زبان در کودکان می‌شود. از این رو، به اعتقاد اینجانب خانواده مهم‌ترین آموزشگاه و پرورشگاه کودک است و برقرار کردن یک رابطهٔ خوب و انسانی با کودک، ضرورتی‌ترین و مقدماتی‌ترین قدم در فرایند تعلیم و تربیت او محسوب می‌شود.

---

۱. برای آشنایی با اصول برقراری رابطه انسانی با کودک به پیوست اول این کتاب و منبع زیر مراجعه فرمایید: به پژوه. احمد (۱۳۸۴). اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان (چاپ هشتم). تهران: انتشارات نهضت‌پویا (انتشارات انجمن اولیا و مربیان).

هدف کتابی که در دست مطالعه دارید، آشنا ساختن والدین، معلمان، دانشجویان و افراد حرفه‌ای و نیمه حرفه‌ای با مجموعه‌ای از مهارت‌های مورد نیاز برای کمک به رشد گفتار و زبان نزد کودکان کم توان ذهنی تربیت‌پذیر است. این مهارت‌ها به شکل فعالیت‌های آموزشی، بازی‌ها و تمرین‌های آموزشی عرضه شده‌اند که دارای ویژگی‌های به شرح ذیل می‌باشند:

۱- تمرین‌های و بازی‌های آموزشی این کتاب به زبان ساده و قابل فهم بیان شده‌اند.

۲- برای اجرای تمرین‌ها و بازی‌های آموزشی این کتاب به تخصص ویژه‌ای نیاز نیست و همگان می‌توانند با ابراز علاقه و توجه، و صرف وقت اندکی آن‌ها را انجام دهند.

۳- برای اجرای تمرین‌ها و بازی‌های آموزشی این کتاب به ابزار گران قیمت یا پیچیده نیاز نیست.

۴- تمرین‌ها و بازی‌های آموزشی این کتاب را می‌توان به سهولت و با استفاده از وسایل معمولی انجام داد.

۵- در کتاب حاضر از بحث‌های روان‌شناسی پرهیز شده و بیشتر به جنبه‌های کاربردی توجه شده است.

۶- اکثر تمرین‌ها و فعالیت‌های آموزشی این کتاب به شکل بازی مطرح شده‌اند و در نتیجه کودک از انجام آن‌ها لذت می‌برد و خسته نمی‌شود.

۷- بسیاری از تمرین‌ها و فعالیت‌های آموزشی این کتاب را می‌توان برای سایر کودکان استثنایی و عادی نیز در مقاطع سنی پیش دبستانی و دبستانی به کاربرد.

افزون بر این، این کتاب راهنما، گونه‌ای تهیه شده است که بتوان مجموعه تمرین‌ها و فعالیت‌های آموزشی آن را در موقعیت‌های گوناگون به طریق آموزش انفرادی یا گروهی اجرا کرد و زمان، مکان یا سن تقویمی

خاصی مورد نظر نیست. بلکه هر یک از تمرین‌ها و فعالیت‌های آموزشی را می‌توان با توجه به تفاوت‌های فردی و نیازهای تک تک کودکان به شکل یک برنامه آموزشی تنظیم کرد و براساس توانایی‌های کودک (نه ناتوانی‌های او) و میزان پیشرفت او بکار بست. شایان ذکر است که تمرین با تکرار محض تفاوت دارد و از نظر متخصصان روان‌شناسی تربیتی تمرین باید متنوع، هدفدار، به قدر کافی و معنی دار باشد، در شرایط طبیعی و واقعی به صورت فردی یا گروهی اجرا شود و کودک از اجرای آن احساس شادی کند. نکته دیگر این که باید شرایطی فراهم کرد که کودک در انجام تمرین‌های آموزشی احساس موفقیت کند تا در نتیجه به ایجاد مفهوم خود مثبت، احساس خود ارزشمندی و اعتماد به نفس او منجر شود.^۱

اندیشه ترجمه این کتاب بر می‌گردد به نیمسال دوم سال تحصیلی ۷۰-۱۳۶۹ یعنی زمانی که این جانب درس «تهیه و تنظیم مواد و برنامه‌ریزی درسی» را در دوره کارشناسی ارشد روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی در دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران تدریس می‌کردم. در درس مذکور قرار بود که به منظور آشنا شدن با اصطلاحات و متون علمی، هر یک از دانشجویان اقدام به ترجمه متنی پیرامون موضوع درس بنمایند. از این رو آقایان غلامرضا خجسته مهر و بهرام روستایی کتاب حاضر را زیر نظر این جانب انتخاب کردند و به ترجمه چند فصل از آن پرداختند. پس از پایان نیمسال مذکور، چون ترجمه کامل کتاب را برای خوانندگان فارسی زبان مفید تشخیص دادم، قرار شد آن را با همکاری آن‌ها مجدداً به طور کامل ترجمه و بازنویسی کنم.

۱. جهت مطالعه بیشتر به کتاب زیر مراجعه فرمایید:

کوپر، هریس (۲۰۰۱). چالش مشق شب. ترجمه احمد به پزوه و فریده نوری (۱۳۸۶).

تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

در ترجمه و بازنویسی کامل این کتاب تلاش‌های فراوانی صورت گرفته است تا تمرین‌ها و فعالیت‌های آموزشی آن با ویژگی‌های فرهنگی کشور ما منطبق شود. در هر حال امیدواریم با مطالعه این کتاب راهنما، دانشجویان و مربیان مهدهای کودک چه در وزارت آموزش و پرورش و چه در سازمان بهزیستی کشور، گامی هر چند کوچک در جهت رشد و تحول زبان و گفتار کودکانی که نیازهای آموزشی ویژه دارند، برداشته شود و در نهایت موجب مستقل شدن و شکوفا شدن کلیه توان‌های بالقوه این قبیل کودکان تا حداکثر ظرفیت و استعداد آن‌ها گردد. این کتاب می‌تواند به عنوان کتاب درسی و کمک درسی برای دانشجویان مراکز تربیت معلم استثنایی، دانشکده‌های روان‌شناسی علوم تربیتی و توانبخشی انتخاب شود و علاقه دانشجویان را در به کار بستن این فعالیت‌ها افزون‌تر کند و اشتیاق آنان را به خدمت کردن به این قبیل کودکان شعله ور سازد.

در این جا شایسته است از همکاران و استادان بزرگواری که در ترجمه این اثر ما را یاری کرده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری کنم. همچنین جا دارد از خواهر گرمی خانم معصومه داوری فرد که زحمت ماشین کردن متن اولیه را با شکیبایی، دقت و دلسوزی به عهده داشته‌اند، تشکر کنیم.

سخن آخر این که، این گام آغازین است و ما همچون آغازگران پس از برخورداری از الطاف الهی به پیشنهادها و انتقادهای سازنده شما استادان گرمی و دانشجویان عزیز نیازمندیم. از این رو، متواضعانه تقاضا می‌شود با ما در تماس باشید و ما یا ناشر محترم را از پیشنهادها و انتقادهای خود مطلع فرمایید.

دکتر احمد به پژوه

دانشیار روان‌شناسی کودکان استثنایی

دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران*

مقدمه دکتر ادوارد آلو^۱

در مدت ده تا بیست سال گذشته، توجه و علاقه به آموزش و پرورش ویژه^۲ (استثنایی) به طور روز افزونی در محافل دانشگاهی و تخصصی افزایش یافته است. این توجه و علاقه فزاینده، موجب اجرای پژوهش‌هایی شده که به بهبود فرایند آموزشی کودکان مبتلا به نارسایی‌های جسمانی، هیجانی، عصبی و فرهنگی منجر شده است. همچنین بر اثر اجرای این‌گونه پژوهش‌ها، روش‌های تشخیصی و توانبخشی ظریفی برای این قبیل کودکان به وجود آمده است.

آقای گوردون و همکارانش پس از مطالعه‌ای گسترده، تلاش کرده‌اند روش‌های درمانی و عملی را که کارآمدترین کمک‌ها را به آموزش کودکان کم توان ذهنی تربیت‌پذیر می‌کند، توسعه دهند. اطلاعات گردآوری شده در این راهنما، حاصل همکاری‌های صمیمانه والدینی است که برای تعلیم و تربیت فرزندان استثنایی خود فعالیت‌های آموزشی را انجام داده‌اند. تمرین‌های موجود در این راهنما، مبتنی است بر یک توالی عمومی که به رشد گفتار و زبان کودک کمک کند. مؤلفان کتاب حاضر کوشیده‌اند که

1. Edward A. Aleo, Ph.D.

2. Special Education

در برنامه‌ریزی فعالیت‌های آموزشی به منظور بهبود بخشی هماهنگی حرکتی در کودکان، توالی رشد طبیعی را مورد توجه قرار دهند. در واقع، آن‌ها پیشنهاد می‌کنند که برای رشد هوش کودک، نخست ما باید آگاهی از توانمندی‌های جسمانی و محیط وی را رشد دهیم.

چهارچوب این کتاب راهنما، والدین کودکان استثنایی را به عنوان عضو مهم برنامه توانبخشی در نظر گرفته و درک آن‌ها از نقش خودشان را در چنین برنامه‌ای، گسترش داده است. مؤلفان این کتاب با تلاش برای نایل شدن به این هدف‌ها، امیدوار هستند که والدین در پر کردن فاصله میان آموزش و پرورش رسمی این کودکان و انتقال روش‌های عملی به درون خانه، به ما کمک کنند. اگر تلاش‌های آقای گوردون برای رسیدن به این هدف‌ها تحقق یابد، نتایج آشکار آن موجب پیشرفت‌هایی در توانبخشی و آموزش و پرورش کودکان استثنایی خواهد شد.

من اطمینان دارم که مربیان، دانشجویان و والدین، مطالب این کتاب را مفید و آگاه‌کننده خواهند یافت.

مقدمه مؤلفان

بیش از یک دهه است که به منظور شکوفایی کلیه ظرفیت‌های بالقوه کودکان کم توان ذهنی تربیت‌پذیر، شاخه استان چمونگ^۱ از انجمن ایالت نیویورک برای کودکان کم توان ذهنی^۲ در امریکا تلاش کرده برنامه‌های آموزشی موجود این کودکان را بهبود بخشد. در این ارتباط، نیاز به بهبود بخشی آموزش زبان و گفتار بیش از هر نیاز دیگری احساس می‌شود.

والدین کودکان کم توان ذهنی تربیت‌پذیر می‌توانند از تجربه‌های گذشته‌شان با متخصصان زبان و گفتار با شما گفتگو کنند، وقتی به آن‌ها گفته می‌شد که «صبر کنید، کودکان حرف خواهد زد» یا «از ما کاری ساخته نیست، به کودک شما نمی‌توان زیاد امیدوار بود». از این رو، تا حدی شگفت‌آور است که والدین

کودکان کم توان ذهنی تربیت‌پذیر وقتی که کودکانشان شروع به استفاده از زبان و گفتار می‌کنند، چنین حیرتی از خود نشان دهند.

-
1. Chemung County Chapter
  2. New York State Association for Retarded Children

والدین و اعضای خانواده کودک کم توان ذهنی تربیت‌پذیر نقش مهمی در رشد توانایی کودک در به کار بردن زبان و گفتار ایفای می‌کنند.

یکی از دلایل عمده‌ای که موجب تهیه این راهنما شده، این است که به والدین راهنمایی‌های عینی، دقیق و عملی ارائه شود تا بتوانند فرزندانشان را در رسیدن به هدفی که اغلب اوقات دست یافتنی نیست، یعنی رشد گفتار و زبان مفید و قابل استفاده، راهنمایی کنند.

در حالی که کودک رشد می‌کند و بزرگتر می‌شود، والدین نیز در مسؤلیت آموزش کودکان با افراد متخصص همکاری می‌کنند. خواه والدین برای کودکان یک مدرسه روزانه خصوصی، یا یک مدرسه شبانه روزی انتخاب کنند و یا کودکان در یک مدرسه دولتی پذیرفته شود؛ در هر حال آموزش زبان و گفتار یک نیاز دایمی است. کتابی را که در دست مطالعه دارید، با فراهم کردن فعالیت‌ها و تمرین‌هایی که به رشد مستمر زبان و گفتار در کودک کم توان ذهنی تربیت‌پذیر کمک می‌کند، موجب پرکردن فاصله میان خانه و مدرسه می‌شود. این کتاب راهنما طوری تهیه شده است که منابع سودمندی در اختیار معلم استثنایی قرار دهد. همچنین سعی شده است مباحث نظری را به حداقل کاهش داد تا کتاب برای افراد داوطلب و غیرمتخصص که در حال حاضر بیش از هر زمان دیگری با این قبیل کودکان کار می‌کنند، مفید واقع شود.

ما تصور می‌کنیم که این کتاب راهنما، کتابی است برای همه والدین، معلمان و افراد غیرمتخصص تا نشان دهد که آموزش زبان و گفتار به کودک کم توان ذهنی تربیت‌پذیر، مسؤلیت همه افرادی است که با این‌گونه کودکان در تماس هستند و همچنین نشان دهد که آموزش به این کودکان نیاز به تخصص ویژه‌ای ندارد و صرفاً با خواندن کتاب و کاربرد کافی زبان و گفتار می‌توان به آن‌ها کمک کرد.

پیش در آمد

نخستین نکته مهم در فرایند تعلیم و تربیت کودک کم توان ذهنی تربیت‌پذیر این است که هیچ امری را بدیهی و مسلم نپنداریم، و رفتار کودک را به طور پیوسته تحریک نکنیم و برانگیخته نسازیم. محیط کودک کم توان ذهنی تربیت‌پذیر ممکن است برای او بی‌معنی باشد، مگر آن که افرادی که دور و بر او هستند، آن را به یک محیط آموزنده تبدیل کنند.

بنابراین تجارب یادگیری کودک کم توان ذهنی باید متضمن به کارگیری کلیه حواس او، مانند بینایی، شنوایی و بساواپی باشد.

رفتارهای مربوط به نگاه کردن و گوش دادن اگر به طور طبیعی تشکیل نشده باشند، ایجاد آن‌ها به عنوان یک هدف اصلی در رشد زبان باید در نظر گرفته شوند. در مرحله بعدی رفتار مربوط به نگاه کردن از طریق تحریک کردن، تجربه کردن و تقویت به رفتارهای ماهرانه‌تری نظیر رفتارهای بصری تبدیل می‌شود و به همین ترتیب رفتارهای مربوط به گوش دادن باید به طور همزمان به مهارت‌های شنیداری تغییر یابد.

فرایند زبان را می‌توان به سه مرحله مشخص تقسیم کرد (مایکل

بوست^۱، ۱۹۶۹):

۱- زبان درکی، برای درک آنچه که دیگران می‌گویند، مورد استفاده

قرار می‌گیرد.

۲- زبان درونی، که برای تفکر یا حرف زدن با خود به کار می‌رود.

۳- زبان بیانی، که برای حرف زدن با دیگران یا بیان اندیشه‌ها و

احساس‌ها به کار می‌رود.

بنیان اساسی رفتار زبان را، زبان درونی تشکیل می‌دهد. برای کودک

خردسال ضرورت دارد که به منظور درک نمادهای گفتاری^۱ در یک دوره

زمانی معینی محرک‌های کلامی را دریافت کند.

پس از شنیدن و درک این نمادهای زبانی، در دوره زمانی دیگر است

که کودک آشکارا شروع به استفاده از آن‌ها می‌کند.

از این رو توالی رشد زبان عبارت است از:

۱- درک محرک‌های زبانی

۲- رشد زبان درونی

۳- رشد گفتار یا زبان بیانی

بنابراین برای این که کودک بتواند افکارش را به طور کلامی به دیگران

منتقل کند، باید یک گوینده و یک شنونده وجود داشته باشد. کسی باید به

حرف‌های کودک گوش کند، علاقه نشان دهد و در کودک این احساس را

ایجاد کند که او حرف مهمی برای گفتن دارد.

شایان ذکر است که هنگام کار کردن با کودک کم توان ذهنی

تربیت‌پذیر، رفتار کلامی او باید به عنوان بخشی از رفتارهای کلی او در نظر

گرفته شود. رفتار کلامی در کودک کم توان ذهنی تربیت‌پذیر نمی‌تواند رشد

کند، مگر آن که جنبه‌های دیگر رفتار او برای گفتار آمادگی نشان دهند
(اسکینر^۱، ۱۹۵۷؛ بودن هیگن^۲، ۱۹۷۱).

www.ketab.ir